
Klâsik Türk Edebiyatı Şairlerinin Kaleminden Gaziantep**

Esra YAVUZ*

Özet

Mekân, şairleri zihniyet, irfan ve beğeni yetisi geliştirme açısından etkilemektedir. Klâsik Türk edebiyatı şairlerinin ilmî birikimi hayatını sürdürdükleri şehirlerde biçimlenmiştir. Şehirler doğasıyla, güzellikleriyle, mimari yapısıyla ve meşhur özellikleriyle klâsik Türk edebiyatı şairlerinin önemli referanslarıdır. Klâsik Türk edebiyatına ait eserler şehir yaşamını ve ulusal kültürün izlerini aksettirmesi nedeniyle kaleme alındıkları devri betimleyen argümanlardır. Türkçe divanlar klâsik Türk edebiyatı incelemelerinin en önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu çalışmada, Gaziantep şehrinin klâsik Türk edebiyatı şairlerinde yer alıp almadığının saptanması, beyitlerle kanıtlanması, verileri belirlemek için Türkçe divanların taranması, belirlenen verilerin sınıflandırılması ve bunların belirli çerçevede yorumlanarak yargıda bulunulması amaçlanmıştır. Gaziantep şehrinin manevî suretinin söyleyişlerde hangi biçimde kullanıldığının ortaya konmasının klâsik Türk şiiri incelemelerine katkı getirmesi beklenmektedir. Çoğunlukla şehirlerle ilgili yapılan çalışmalarda tarihi, coğrafi ve mimari kitaplardan yararlanılmaktadır. Bu sayede edinilen birikimler genel olarak mimarlık, coğrafya ve tarih alanlarından bakış açısı yansıtmaktadır. Yapılan bu çalışmada, Gaziantep hakkındaki beyitler derlenerek edebiyatın şehrin vizyonuna sunduğu katkılarla araştırmacılara takdim edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Klâsik Türk Edebiyatı, Şehir.

Gaziantep in the Writings Of Classical Turkish Literary Poets

Abstract

Place influences poets in terms of mentality, wisdom and appreciation skills. The scientific accumulation of classical Turkish literature poets took shape in the cities where they lived. Cities are important references of classical Turkish literature poets with their nature, beauty, architectural structure and famous features. The works of classical Turkish literature are arguments describing the period in which they were written because they reflect the traces of city life and national culture. Turkish divans are among the most important sources of information in classical Turkish literature studies. In this study, it is aimed to determine whether Gaziantep is included in the poems of classical Turkish literature or not, to prove that with couplets, to search Turkish divans to determine the data, to classify the determined data and to make judgments by interpreting them within a certain frame. It is expected that revealing the manner in which the spiritual image of Gaziantep city is used in utterance will contribute to the studies of classical Turkish poetry. Mostly, historical, geographical and architectural books are used in the studies about cities. In this way, the accumulated knowledge reflects the perspective of architecture, geography and history. In this study, couplets about Gaziantep are compiled and presented to researchers with the contributions of literature to the vision of the city.

Key Words: Gaziantep, Classical Turkish Literature, City

** Bu makale yazar tarafından hazırlanmakta olan *Türkçe Divanlarda Şehir* adlı doktora tezinden çıkartılmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD,
e-mail: eyavuz@ankara.edu.tr

Giriş

Osmanlı medeniyetinin oluşumunda ve gelişiminde şehirleşmenin önemli rolü vardır. Şehrin medine, şehirlilerin medeni olarak tasavvur edildiği Osmanlı şehir anlayışı yazılı edebiyata kaynaklık eden en önemli unsurlardan biridir. Osmanlı şehir anlayışına göre şehrin merkezinde sanatsal bir cami, onun etrafında bedestenler yer almaktadır. Ayrıca şehrin merkezinde çeşitli zanaatları icra eden zanaatkârlar bulunmaktadır. Bakırcılar, sarraflar, saraçlar, dokumacılar, sahaflar, yemeniciler, bezzazlar ve birçok muhtelif el işlemeciliği faaliyetlerini sürdüren dükkânlara rastlamak mümkündür. Aşk üzerine kurulu bir medeniyet olan Osmanlı bünyesinde tasavvufî eğitim alanında faaliyet gösteren medrese ve tekkeler şehirlerin en önemli kurumlarından. Ayrıca bu kurumlar çok sayıda şair ve ulema yetiştirmiştir. Üç kıtada söz sahibi olan, yeryüzünde geniş bir alana hükmeden ve doğudan batıya kadar uzanan Osmanlı coğrafyasında yerleşim birimlerinin çekirdeğini oluşturan Osmanlı şehirleri kültür, din ve etnik yapı çeşitliliğiyle diğer ülkelerle mukayese edilemeyecek ölçüde geniş bir donanıma sahip olup kadim Türk tarihi içinde önemli bir yer bulmuştur. Gaziantep şehri Osmanlı şehir anlayışının profiline en uygun olan şehirlerin başında yer almaktadır. Anadolu topraklarında Osmanlı tarihinin şekillenmesinde rol oynayan ve muhtelif mimari yapılarıyla dikkat çeken Gaziantep şehri, bu kadim medeniyetin içerisinde hayat bulan müstesna yerlerden biridir. Tarihin her döneminde stratejik bir öneme haiz olan Gaziantep şehri bu ehemmiyetini hali hazırdaki konumuyla da sürdürmekte olup ileriki dönemlere de aktaracağı emaresini göstermektedir. Mezopotamya bölgesinde yer alan bu şehir, İpek Yolu'nun geçiş güzergâhında bulunması ve Arap coğrafyasına yakın olması hasebiyle farklı toplumlarla etkileşim içerisinde olmuş fakat buna karşın yüzyıllar boyu Türklük kimliklerini kaybetmeden özünü koruyarak kendi manevi çehresini de geliştirmeyi ihmal etmemiştir. Bu şehrin coğrafi konumunun dünya üzerinde inşa edilen ilk şehirlerin yer aldığı topraklar olarak sayılan Mezopotamya'nın merkezinde olduğu bilinmektedir. Tarihi ipek yoluna ev sahipliği yapan Antep şehri birçok bölgeyi birbirine bağlayan konumuyla önemli bir geçiş güzergâhı olup sair şehirlerin kaderine de tesir etmesiyle model bir yapı olarak öne çıkmıştır. Ana yolların kesiştiği noktada konumlanması nedeniyle Antep şehri asırlar boyunca ticaret merkezi olmuştur. Antep, demografik açıdan tarihin her döneminde yoğunluk yaşamıştır. Şehirler medeniyetin gelişmişliğini gösteren yerleşim yerleri olduğundan medeniyetin statüsü şehirlerin durumundan müşahede edilmektedir. Genel olarak medeniyetin önemli merkezlerinden biri olan Antep, kültürel unsurlarını büyük bir hazineye dönüştürerek her dönemde bu hazineyi genişletmeye devam etmiştir.

Şehirlerin incelenmesi yapılırken edebiyat ile olan etkileşiminin önemi de tarih boyunca göz ardı edilmemiştir. Klâsik Türk edebiyatı da bu konuda özellikle Osmanlı şehir incelemelerinde şehirlerin tasviri açısından aydınlatıcı olmuştur. Klâsik Türk edebiyatı şairleri genellikle yetiştikleri ve yaşadıkları şehrin her türlü olanaklarından faydalanarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu sebeple şairler hayatını sürdürdüğü yere ait kendi bakış açılarını geliştirdikleri için kendi hayal güçleriyle şehirleri ve şehirlere ait özellikleri şiirlerine aksettirmişlerdir. Bu bağlamda klâsik Türk edebiyatı şairlerinin Antep şehrine bakış açısı günümüz araştırmacılarına toplumsal, coğrafi, tarihi ve kültürel açıdan mühim bilgiler sunabilir. Klâsik Türk edebiyatı şairleri Antep şehri ile alakalı bazı tasavvurlarda bulunmuş ve

şehrin yapmış olduğu çağrışımları şiirlerinde malzeme olarak kullanmışlardır. Türk edebiyatı şairleri Gaziantep şehri ile ilgili müşahedelerini ve bu şehrin devirlere ait hususiyetlerini şiirleri vasıtasıyla, estetik kaygı gözeterek bildirmişlerdir. Ayrıca şehrin o dönemdeki adı olan Ayn-tab kelimesini tevriye ve iham gibi söz sanatlarından istifade ederek kullanmışlardır. Kısacası Gaziantep şehri, klâsik edebiyatta önemli bir ham madde kaynağı olarak usta şairlerin ince işçilikleriyle muhteşem eserler üretilmesine önemli katkılar sunmuştur. Yapılan divan taramaları neticesinde Rahimi, Muhammed Hilmi, Hafız, Mahremî, Fezâ, Mehmed Şakir, Nâbî ve Hamdi Baba divanlarından veriler elde edilebilmiştir. Şair Gamî'nin divanına ulaşamadığından dolayı *Antepli Divan Şairleri* kitabından faydalanılarak şairin terkihi bendine yer verilmiştir.

Yeryüzünün Gelini Gaziantep Şehri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli büyük şehirlerinden olan Gaziantep'in doğusunda Urfa, batısında Adana ve Hatay, kuzeyinde Kahramanmaraş, güneyinde ise Suriye bulunmaktadır. Gaziantep, Orta Fırat bölümünün batısında yer alıp deniz seviyesinden yaklaşık dokuz yüz metre yükseklikte konumlanmış ve civarında bulunan Amanos Dağları ile çevrelenmiştir.

İnsanlıkla başlayan ilk medeniyetler dönemini Tarih Öncesi Dönem oluşturmaktadır. Gaziantep'in başta Nizip ilçesi, Dülük Mahallesi ve Sakçagözü tarafında olmak üzere toplam otuz dört yerinde tarih öncesi dönemlere ait taş aletlerin bulunması günümüzden beş yüz bin yıl öncesinde şehirde ilk medeniyetlerin yerleşiminin olduğunun kanıtıdır. O dönemde insanlar mağaralarda barınmış ve çakmaktaşı imalathanelerinde çalışmışlardır. Bu imalathaneler Anadolu'nun ilk taş atölyeleri olarak bilinmektedir. Neolitik Çağ ile birlikte başlayan ve yerleşik düzene geçme evresinin ilk örnekleri olan çiftçi toplumlar Bereketli Hilal denilen bölgede ortaya çıkmış olup Nizip ve Karkamış ilçelerinde de bu döneme ait buluntular saptanmıştır. Tarihi dönemlerde Fırat'ın doğusunda ve batısında kurulan Asurlular, Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler gibi medeniyetlerle şekillenen Gaziantep, Zeugma yerleşim yeriyle de birçok medeniyete geçit yeri olmuştur.

Bizans Dönemi'nde Dülük adıyla anılan Gaziantep şehri, Hz. Ömer yönetimi itibariyle Müslümanların idaresine geçmesiyle Ayn-tab ismiyle zikredilmeye başlanmıştır. Türk boylarının 9. yüzyıldan itibaren göç etmeye başlamasıyla bölgede Türkler yaşamaya başlamış, bilahare Alparslan'ın 1067 yılında yaptığı harekât ile Türk hâkimiyeti kesinleşmiştir. Bölgede 11. yüzyıldan itibaren Türk-İslam Dönemi başlamış olup Haçlı Seferleri ve Memlûk Dönemi idaresinden sonra 1516 yılında şehir Osmanlı hâkimiyeti ile yeni bir boyut kazanmıştır.

15. yüzyıl Antep'i için,

Aynî lakabıyla tanınan Bedreddin Mahmud burayı bağlar ve bostanlarla çevrili, güzel çarşılara sahip bir şehir olarak tarif eder ve burada dokuz cami, yüz yirmi mescid, yirmi hamam, on beş medrese bulunduğunu yazar. Pek çok ilim adamı toplandığı için de buraya "Küçük Buhara" dendiğini belirtir. (Özdeğer, 1996, s. 468)

15. yüzyıl şairlerinden İbrahim Bâlî de *Hikmet-nâme* adlı mesnevisinde Antep'e dair tasvirlerde bulunmuştur. Doğduğu şehir olan güzel Antep, âlemin süslenmiş gelini ve dünyanın maşukudur. Şehirler içinde Antep şehrinin benzeri yoktur, Antep'in hiçbir zaman eşi benzeri olmamıştır. Antep güzeldir, güzellerin ve bülbüllerin şehri olan bir gül bahçesidir. Açılmış gülleri ve kuş bahçeleri nedeniyle Antep'in her tarafında kuşlar öter. Her yeri ağaçlarla ve çiçeklerle doludur, kuşlar öter ve nehirler her yana akar. Her gün güzel bir çeşme oluşur, bu çeşmeler güzellikte nur bağışlar. Özellikle dört çeşme nurludur. Birincisi Aynü'l-leben, suyu vücuda şifa verir, ikincisi ise Ayn-ı Verdi adlı çeşmedir ve dertlerin devasıdır. Üçüncü çeşme Aynü'l-gazâlî'dir, suyunun içimine âb-ı zülal suyu bile benzemez. Sonuncusu ise Aynü'l-nebâti çeşmesidir, içimi ab-ı hayatı mat eder. Antep'in havası cennet bağından bahseder, rızkı İrem Bağı gibidir. İmam Gazali'nin makamı ve Dülük Baba'nın evi de Antep'tedir. Dülük Baba'nın mübarek torağında hiç akrep olmaz. Orayı gezen cennette gezmiş gibi olur. Toprağı can iksiridir ve gönül gözüne İsfahan sürmesidir. Bâlî, Antep'i övse ayıp değildir, çünkü cümle âlem Antep'i methetmektedir.

Şu şehristân ki şehri-i mevlidümdür

Ebâ an cedd ü makâmum mahbubumdur

Ki ya 'nî 'Ayn-tâb şehri ra'nâ

Arûs-ı 'âlem ü maşûk-ı dünyâ

Misâli yok durur büldân içinde

Nazîri gelmedi devrân içinde

Güzeldür hem güzeller şehridür ol

Gül-istândur belâbil behridür ol

Çekilmiş gülleri vü murg-zârı

Kılur her cânibinde murg zârı

İçi taşı tolu eşcâr u ezhâr

Öter atyâr akar her yaña enhâr

Çıkar gün başına bir hûb çeşme

Letâfetde bağışlar nûr çeşme

Husûsâ dört çeşme kim revândur

Bu çeşme nûr bu cisme revândur

Uş ol dördüñ biri 'aynü'l-lebindür

K'anuñ şurbı şifâ vu cân tendür

Birine ad komışlar ‘ayn-ı verdi
 Devâdur gıderür meşrûbı derdi
 Birine didiler ‘aynü'l-gazâlî
 Beñzemez cür’ası âb u zülâlî
 Dimişler birine ‘aynü'l-nebâtî
 Şarâbı mât ider mâü'l-hayâtı
 Dem urur huld bagından havâsı
 İrem timsâlidür berk ü nevâsı
 Anuñ hüsnindedür Allâhu a‘lem
 Makâm-ı Ahmed-i Gazâlî’ nün hem
 Anuñ tagında tutmuşdur makar-gâh
 Dülük Baba ‘aleyhi rahmetu’llâh
 Mübârek toprakında işit a‘ceb
 Kimesne görmemişdür cins-i ‘akreb
 ‘Aceb mi gezdüm olsa orada kim
 Çü hüccetdür n’ider cennetde gezdüm
 Ne yir kim kal’ası görünür anda
 Bulınmaz akreb aslı ol mekânda
 Türâbı kim anuñ iksîr-i cândur
 Göñül gözine kühl-i Isfehândur
 N’ola medh eylesem ben ol ma’âbı

Ki ‘âlem medh idüpdür ‘Ayn-tâb’ı (Altun, 2017, s.168-169)

17. yüzyılda ise Evliya Çelebi tarafından yazılmış olan Seyahat-name’nin dokuzuncu kitabında Antep şehri hakkında dikkat çekici bilgiler mevcuttur. Evliya Çelebi Antep şehrinde otuz iki mahalle ve sekiz bin altmış yedi toprak ve kireç örtülü, mamur, şenlikli evlerin bulunduğunu belirtmektedir. Toplam üç bin dokuz yüz dükkânı olan çarşısı ve iki bedesteni olduğu ancak Uzun Çarşı’nın ve Saraçhane’nin düzenli bir yapıya sahip olduğu, üstleri örtülü kâgir, sağlam ve süslü yapılar olarak anlatılmaktadır. Antep’te o dönemde yetmiş çeşme bulunduğu, ancak her evden hayat pınarı nehirler aktığı için bu çeşmelere ihtiyaç kalmadığı ifade edilmektedir. Her evde bağ, bahçe, havuz ve şadırvan bulunur, şehir çeşit çeşit servi, çınar, salkım söğüt, kavak, limon, turunç ve diğer meyve ağaçları ile süslenmiş İrem gibi bağlık bahçelik, sulak bostanların ve gülistanların yer aldığı şirin bir yerdir. Antep’in suyu ve havası

hoş olduğu için insanları kırmızı yüzlüdür. Antep'in yazı yazdır, kışı da kıştır, bol kar yağar. Bu sebeple tüm çarşı ve pazarlarda kaldırım döşelidir. Evliya Çelebi detaylı bir Antep anlatımından sonra şehir için şu cümleleri sarf etmiştir: *Kısacası bu şehrin övgüsünde dil acizdir. Ancak yeryüzünde vilâyeti geniş ve sevimli, bütün eşyası beğenilen, ekinlikleri geniş, hayır ve bereketleri çok, nimetleri bol, akarsuları ve pınarları akıp çağlayan cihan şehri Ayntab'dır.* (Evliya Çelebi, 2011, s. 385)

Türkçe Divanlarda Gaziantep Şehri

Şehrin Özellikleri

Antep'in eski adı olan Ayntâb kelimesi Antep şehrinde çok sayıda pınar bulunması nedeniyle verilen bir isimdir. Parlak pınar anlamına gelen Ayntâb kelimesi gözlerin parlak olması ve gözde pınar bulunması ile ilişkilendirilerek Rahimi tarafından aşağıdaki beyitlerde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Âşığın gözünün nuru sevgilidir. Âşık sevgilinin yanağını göremediği zaman göz pınarı âşığın gözlerine eziyet ve sıkıntı kaynağı olmaktadır. Sevgilinin ayağını bastığı toprak hurilerin gözüne sürme olsa şaşılacak bir durum değildir, zira sevgilinin yanağındaki nur ile dünya göz aydınlığı veren olmuştur. İkinci beyitte Antep'in dünyanın göz bebeği ve dünyayı aydınlatan bir şehir olarak kabul görmesine gönderme yapılmaktadır. Âşığın azarlanmasına göz yumulduğunu ancak Antep şehrindeki azap çeken âşıklar bilir. Üçüncü beyitte şair eziyet çeken âşığın hâlinin Antep şehrindeki âşıklar tarafından anlaşılabileceğini dile getirmektedir.

Ârızunsuz aynuma ey nûr-ı aynum ayn-tâb

Hak bilür ayn-ı inâ ayn-ı azâb u ayn-ı tâb (Rahimi, G. 11/1, s. 173)

Hâk-i pâyun kuhl-ı ayn-ı hûr-ı ayn olsa ne tan

Ârız-ı pür-tâbun ile oldı âlem ayn-tâb (Rahimi, G. 11/2, s. 173)

Âh kim igmâz-ı ayn ile itâbın âşıkun

Ayn-ı tâb içre anâ çeken azâbiler bilür (Rahimi, G. 89/, s. 256)

Aşağıdaki beyitte Urfalı Muḥammed Hilmi her zaman şaşırta hâlini gösterip bütün Antep ehlini kendisine hayran bıraktığını ifade etmektedir.

Her zamân bir hâl-i hayret-bahşî izhâr eyleyip

Cümle 'Ayntâb ehlini hâlimle hayrân eylerem (Muḥammed Hilmi, G 30/3, s. 30)

Urfalı Muḥammed Hilmi diğer bir beyitinde parlak bir kuş gibi olan âşık için Antep'in gül bahçesinin mesken olduğuna, Antep'in ilim ve irfan kaynağı olduğuna, her köşesinde kemale ermiş birinin bulunduğuna değinmektedir.

Gülşen-i 'Ayntâb mesken oldu mürğ-i tab'ıma

Menba'-i 'irfân kim her gûşesinde bir lebîb (Muhammed Hilmi, G 29/2, s. 29)

Hafız, feleğe ay yüzlü bir sevgili için mest olmayacağını çünkü Allah'ın Antep şehrine çok sayıda ay yüzlü padişahlar verdiğini belirtmektedir.

Hafız bu çarha bir meh için mest eylemem

Hakk virdi bize nice meh-i şehi 'Ayıntâb (Hafız, G 27/5, s. 36)

Mahremî aşağıdaki beyitte tarihin her döneminde kültür, sanat ve ilim merkezi olan Gaziantep'in irfan kaynağı olduğunu vurgulamaktadır.

Mahremî'dir bir sadef ol dürr-i yektâ andadır

Menba'-ı irfân mekânı 'Ayntâb'dır 'Ayntâb (Mahremî, G 16/5, s. 85)

Şehrin Uluları

16. yüzyılda yaşadığı rivayet edilen klâsik Türk edebiyatı şairi Şeyhcan bugün Antep'te Şeyhcan Mahallesi adı ile anılan yerde tekke sahibi imiş. İftiraya uğrayan Şeyhcan burayı terk ederek İsmet Paşa mahallesi yakınlarında bir tekke kurmuştur. Şair Fezâ Antep'in meşhur evlialarından olan Şeyhcan'dan aşağıdaki gazelinde övgüyle bahsetmektedir. Şairin canına can bağışlayan şanı yüce ve kıymetli Şeyhcan, yiğit gönülleri şad etmektedir. Onun makamına gelen herkes onun yüce ahlâkından feyz alır, böyle bir makam herkese nasip olmaz. Saygın mezarı Antep şehrinin güneyinde bulunur, tarikatın ulusu olan Şeyhcan her zaman zor işleri halledendir. Şeyhcan'ın tekkesinin çevresinde güller, menekşeler, laleler ve sümbüller güzel koku verirler, cennet suyu olan ab-ı kevser vardır. Küçük tekkesi Allah'ın zikriyle her zaman bezenir, bu sebeple Şeyhcan dünyayı titretir. Şeyhcan'ın gayretinden müritleri ve sadık dostları gök gürültüsü gibi coşarak aşk ile Hu çekerler. Bakır Baba tekkenin son piri ve Şeyhcan'ın vekilidir, Şeyhcan'ın etrafı bunlarla bezenip süslenmiştir.

Cânıma cân bahş iden ey şânı â'lâ şeyh ü cân

Merde diller şâd iden ey kadr-i â'lâ şeyh ü cân

Her gelenler feyz alır terbiye-i 'ulyâsına

Böyle rütbe kime lâyıık ey efendim şeyh ü cân

Şehr-i 'ayntâbın cenûbunda musallî mu'teber

Her zaman müşkil küşâdır kutb-ı âlem şeyh ü cân

Çevresinde gül menefşe lâle sümbül hoş reyhân

Ab-ı kevser misl-i cennet hankâh-ı şeyh ü cân

Zâviyesi zikr-i Hakla dâima tezyîn olur

Ol sebebden lerzenâk eyler cihânı şeyh ü cân

Hû çekerler 'aşk ile ihvânları misl-i ra'ad

Gayretinden çûşa gelüb hep mürid-i şeyh ü cân

Mürşid-i kâmil nakîb-i postnişîn Bakır Baba

Fezâ bunlarla müzeyyendir cenâb-ı şeyh ü cân (Fezâ, G 232, s. 189)

Şehrin Mimari Yapıları

Tekke vasfındaki Şahinbey İlçesi'ndeki bir külliyyede bulunan ve Osmanlı mimarisinin önemli örneklerinden biri olan Tekke Cami, Antep Sancak Beyliği görevinde bulunan Mustafa Ağa'nın talimatı ile 1638 senesinde Mevlevihane olarak inşa ettirilmiş olup 1675 senesinden itibaren ibadethane olarak kullanılmıştır. Caminin çeşmesi, girişin sol tarafındaki duvarda dar bir oyuk içerisinde bulunan sivri ve yüksek kemerli bir yapıdır. Fezâ, aşağıdaki beyitte caminin musluğunun yapımına tarih düşerek 1940 senesine işaret etmektedir.

Gelib inşâ aşere tam târihi'l-Hudâ çeşme-i câri

Saçıldı ehl-i beytin şânına hem rahmet-i bâri (Fezâ, T 13, s. 348)

Kale duvarından daha yüksek yapı olan burç, aşağıdaki beyitte güneş ve ay ile bağlantı kurularak ele alınmıştır. Güneşin doğduğu yer ve ayın dolaşacağı yer Antep Kalesi'dir. Ay yüzlü güzelin çocuğu doğru yolu tuttu, güneşin veya benzerlerinin doğduğu yerin menzili Antep Kalesi'dir.

Sülûk-ı pâkin onun tutdu bu ferzend-i meh-rûsı

Bu envâ'-ı metâli' menzildir burc-ı 'Ayntâb (Mehmet Şakir, T/7, s. 308)

Şehrin Baharı

16. yüzyıl şairlerinden Gami Antep ile ilgili bahariyesinde şehrin güzelliklerine yer vermiştir. Şair ilkbahar geldiği için goncaların peçesini açtığını, Allah tarafından çemen ehli olan âşıklara kapı açıldığını söyleyerek terkib-i bendine başlamaktadır. Bülbülün feryadı nedeniyle nergisin gözüne uyku girmemektedir. Sümbül sevgilinin saçı gibi olan kıvrımlarını ve parlaklığını saba rüzgârından alır. Güneş güzel yüzlü sevgili gibi elinde altın kalemler tutup gül bahçesinin sayfasına Nime'l-me'ab ayetini yazsın. Baharın gelmesiyle Antep cennet bahçesi gibi olmuştur. Bostan baştanbaşa yine süslü kaftanı giymiştir, her ağaç nazlı bir sevgili gibi olmuştur. Hiçbir güz mevsimi süslü çiçeklere yaklaşmasın. Erguvanlar, menekşeler ve reyhanlar bağı süslemektedir. Her tarafta ağzını açmış ejder gibi duran süsen çiçekleri vardır. Eğer isteğiniz cihanı izlemek ise buraya gelin zira baharın gelmesiyle Antep cennet bahçesi gibi olmuştur. Bütün dünya sultan olan gülün adaleti ile huzur bulmuştur. Her fidan Allah'ı zikrederek başını sallar. Çimenliğin etrafı tamamıyla yetişkin bitkilerle doldu. Kuzey rüzgârı susamın etrafında hiç esmez olmuştur. Bu şöhretle şehrin etrafı cennet misali olmuştur. Huri gibi konuşan dilberler şehrin her tarafında seyredilir, baharın gelmesiyle Antep cennet bahçesi gibi olmuştur. Her sabah gül bahçesine bahar bulutu nisan yağmurları yağdırır. Güllerin ağzından sedef gibi inci taneleri saçılır. Her nehir âşığın gözyaşı gibi coşarak akar. Çınarın yaprakları servi boylu sevgiliye kavuşmak için dua eden eller gibi açılmıştır. Misk saçan menekşe sevgilinin yanağıyla bezenip süslenmiştir. İrem Bağı'nın sadece adı vardır, oysa baharın gelmesiyle Antep cennet bahçesi gibi olmuştur. Bağı yanık olanlar gönül yarasına çare

bulmak isterlerse, lale gibi Cem'in kadehini elinden hiç düşürmemelidir. Allah'ın kudreti yine âlemi süslerle dolu kılmaktadır. Gözünün aynasını aç ve kalbindeki pas tutmuş gamı gider. Zamane adamı ol, yarının üzüntüsünü her an düşünme. Ey Gamî, bu dünya memleketinin eziyetini çekmeye gerek yoktur, baharın gelmesiyle Antep cennet bahçesi gibi olmuştur.

TERKİB-İ BEND

Nev-bahâr oldu çün açdı goncalar yüzden nikâb
 Cânib-i Hak'dan çemen ehline oldu feth-i bâb
 Koymadı feryâd-ı bülbül nergisün çeşminde hâb
 Zülf-i dilber-veş sabâdan sünbül eyler pîç ü tâb
 Veçhi var altın kalemler dutup elde âfitâb
 Safha-i gülzâra yazsun âyet-i nime'l-me'âb
 Cennet-i firdevse dönmişdür bu günler Ayntâb

Yine zibâ hil'atin giymiş ser-â-ser bûstân
 Her şecer bir nâzı çok dil-dâra dönmişdür hemân
 Berk-i ezhâra soguk el sunmasın hiçbir hazân
 Zeyn idüpdür bâg-ı reyhân ü benefşe erguvân
 Her tarâf ejder gibi sûsenler açmışdur dehân
 Gel berü kılmak murâdinsa temâşâ-yı cihân
 Cennet-i firdevse dönmişdür bu günler Ayntâb

Buldı çün sultân-ı gül adl ile âlem itidâl
 Hâlıkına zikredüp başın salar her bir nihâl
 Yetişüp bi'l-cümle etrâf-ı çimen buldı kemâl
 Çevresinden geçmez oldu sûsenin hergiz şimâl
 Oldı bu şöhretle şehrin çevresi cennet-misâl
 Her tarafdan seyr idüp dilberleri hûrî-makâl
 Cennet-i firdevse dönmişdür bu günler Ayıntâb

Her seher gülzâra nîsân yagdırur ebr-i bahâr

Güller agzından sadeîf-mânend ider dürler nisâr
 Eşk-i âşık gibi cûş idüp akar her cûy-bâr
 Serv-kâmetler duâsına el açmışdur çınâr
 Hadd-i dilberle müzeyyendür benefşe müşk-bâr
 Dostlar bâg-ı İrem didüklerinün adı var
 Cennet-i firdevse dönmişdür bu günler Ayntâb

Dâg-ı derde ger eger bulmak dilersen merhemi
 Lâle-vâr elden düşürme bir nefes câm-ı Cem'î
 Sâni-i kudret yine pür-nakş idipdür âlemi
 Aç gözün mir'âtı kalbinden gider jeng-i gamı
 İbn-i vakt ol çekme ferdâ gussasını her demi
 Dâr-ı dünyâ mihnetin çekmek ne lâzım ey Gamî
 Cennet-i firdevse dönmişdür bu günler Ayntâb (Yakar, 2013, s. 53)

Mehmed Şakir Nevruz Bayramı için yazmış olduğu ıydiyesinde şehrin manzarasına dair tasvirlerde bulunmuştur. Servilerin bu bayram için kıyam eylediğini, dağın, bağın, ağaçların ve çiçeklerin bayram ettiğini, sümbül, gül ve lalenin bu bayram münasebeti ile açtığını anlatmaktadır. Mehmed Şakir mahlas beytinde, yazmış olduğu ıydiyesini överek Antepli şairlerde böyle bir bayram anlatımının pek az bulunduğunu, kendisinde ise dolu dolu baharı anlatan bir ıydiye olduğunu savunmaktadır. İydiyeden alınmış örnek beyitler şu şekildedir:

Serviler bu 'ıyd bu nevrûz için eyler kıyam
 Dağ u 'ıyd u bağ u 'ıyd eşçâr u 'ıyd ezhâr u 'ıyd
 Sümbül ü gül lâle bu 'ıyd ile oldular kûşâd
 Bu ne 'ıyd u 'ıyd u ekber ki olur tekrâr 'ıyd
 'Ayntâ-ı zu'l-meab şâirlerin kemteri
 Şâkir'in 'ıydiyesi bu defter-i tomâr-ı 'ıyd (Mehmed Şakir, I/9-10-18, s. 362-363)

Şehre Hayat Kaynağı Olan Nehirler

Ortadoğu'nun en önemli su kaynağı olan Fırat Nehri Gaziantep için de büyük öneme haizdir. Fezâ mahlaslı şair Ali Rıza Erhan, yeterince para kazanmak nasipse hacca gitmeyi istediğini, nasipte yoksa Fırat'ın kuruyacağını ve her insana nasip olmayacağını söyleyerek muradını dile getirmektedir.

Fezâ eder haccı murâd, nasib ise olur irâd

Değil ise kurur Fırât nasib olmaz her insâna (Fezâ, G 393/5, s. 321)

Hamdi Baba aşağıdaki beytinde Allah'ın birliğini sürekli zikretmenin gerekliliğini vurgulayarak nefsinin öldürmeyi istediğini söylemekte, bağı yanık gözü yaşlı olan şairin gözlerinden gece gündüz Nil ve Fırat nehri gibi yaş aktığını belirterek mübalağa yapmaktadır.

Zikr-i tevhîd eyle da'im nefsiñe verme mecâl

Akıdagör gözleriñden gece gündüz Nîl Fırât (Hamdi Baba, G 16/4, s. 63)

Abdullah Mâhir Efendi'nin Antep'e hizmetlerinden biri olan Sacur Suyu'nun Antep'e getirilmesine şair Nabi tarafından tarih düşülmüştür. Sacur Suyu ile Battal Höyük Pınarı'ndan getirilen su 1710 yılında şehrin cami, havuz ve kuyu gibi yapılarına ulaştırılmıştır.

Safâsı tab'-ı Nâbî'ye olup sârî didi târih

Diyâr-ı 'Ayntâbı cûy-ı Sâcûr eyledi ihya (Nabi, T 122, s. 325)

Şehrin Meşhur Yemeği: Kebap

Zengin mutfak kültürüyle dünyaca üne sahip olan Gaziantep'te kebaplar çeşitlilik göstermektedir. Klâsik Türk edebiyatı şairlerince sıkça kullanılan âşğın ciğerinin ya da gönlünün yanarak kebab olması benzetmesi Gaziantep'li şairler tarafından da yer yer kullanılmıştır. Gaziantep'te kahvaltının vazgeçilmezi olan ve bir gelenek hâline gelen ciğer kebabı aşağıdaki beyitte Hamdi Baba tarafından anılmıştır. Hamdi Baba, aşkın hususlarını mescit ehlinde sormamak gerektiğini, sözün sırrına erişip ciğeri kebab gibi yanan âşıktan sormak gerektiğini söylemektedir.

Umûr-ı 'aşkı sen her dem mesâcid ehline sorma

Erişip nutkı sırrına ciğer biryân olandan sor (Hamdi Baba, G 42/4, s. 81)

Âşğın gönlü sevgiliden ayrı olduğu için hasret ateşiyle yanar. Mahremî, gönlünün ayrılık ateşiyle yanıp kebab olduğunu söyleyerek sevgiliden yanağını başkalarına göstermeyip gizlemesini istemektedir.

Od-ı hicriñle kebâb oldu bu sînem el-meded

Dîde-i âgyâre gösterme ruhuñ kıl ihtifâ (Mahremî, G 164/3, s. 159)

Sonuç

Bu araştırmada klâsik Türk edebiyatında şair ve şehir arasında bir etkileşim olduğuna ve bazı şairlerin şiirlerinde Gaziantep'i ilham kaynağı olarak gördüğüne dair ispat niteliğinde olan beyitlere ulaşılarak bir takım veriler ortaya konmuştur. Elde edilen veriler gerekli değerlendirme yapılarak konularına göre tasnif edilmiştir. Klâsik Türk edebiyatı şairleri şehirlerin yetiştirdiği kişiler olduğundan bu şairlerin sosyal yaşamlarının da tamamıyla şehirlerde biçimlendiği müşahede edilmiştir. Şairlerin bakış açısından ve hayal dünyasından şiirlere yansıyan Gaziantep tasvirleri, Gaziantep'in yaşam biçimini ve kültürel unsurlarını aksettirmesi bakımından önem arz etmektedir. Klâsik Türk edebiyatı şairleri genellikle ele aldıkları şehirdeki yaşamla ve manzaraları ile ilgili anlatımlarda bulunurlar. Genellikle şiirlerde Gaziantep'in doğal güzelliklerine dair gözlemlerin anlatılması göze çarpmaktadır. Şairler arasından Rahimi'nin beyitlerinde görüldüğü gibi, şairin Gaziantep şehrinin Osmanlı dönemindeki adı olan Ayn-tab'ı beyitteki diğer kelimelerle bağlantılı bir biçimde kullanarak tevriye yapması şehrin isminin tevriyeli bir biçimde kullanılmasının örneği olmuştur. Osmanlı şehir anlayışının ve sosyal yaşam biçiminin detaylı analiz edilmesi için kültürel eserlerin değerlendirilmesi ve bilhassa yapılacak olan değerlendirmelerde klâsik Türk şiirlerinden yola çıkılması gerekmektedir. Gaziantep şehrinin Türkçe divanlardaki anlatımları, bu şehrin geçmişte var olan kültürel kimliğinin bir yansıması olup okurların bakış açısına katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

- Altun, Mustafa, (2017), *İbrâhim İbn-i Bâli'nin Hikmet-nâme'si*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 01.11.2019.
- Ataç, Mehmet Beşir, (2007), *Ayıntablı Hafız Abdülmecidzade Divanı*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Bilkan, Ali Fuat, (2011), *Nabi Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Diñçerler, Vehbi, (2011), *Antepli Mehmed Şakir ve Enîsü'l-Uşşâk Divânı*, Epa-Mat Basım, Ankara.
- Ergeç R.; Yelken H., (2016), *Bir Başka Gaziantep*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Epa-Mat Basım, Ankara.
- Evliya Çelebi, (2011), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, 1. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mermer, Ahmet, (2004), *Rahimi Divanı*, Metin Bankası, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul.
- Özdeğer, Hüseyin, (1996), "Gaziantep", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIII, s. 466-469, İstanbul.
-

Tosun, Cengiz, (2006), *Ali Rıza Erhan'ın Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Urfalı Hafız Muhammed Hilmi Divanı, Metin Bankası.

Yakar, Halil İbrahim, (2012), *Ayıntablı Hamdi Baba Divanı*, Palet Yayınları, Konya.

Yakar, Halil İbrahim, (2012), *Ayıntablı Mahremî Divanı*, Palet Yayınları, Konya.

Yakar, Halil İbrahim, (2013), *Antepli Divan Şairleri*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul.
